

Magatartási problémák az iskolában

Az elmúlt években a gyakorló pedagógusoknak nagyon súlyos problémákkal kellett szembenéznüik. A tanulók tanórai inadekvát viselkedése miatt nehezzé, gyakran lehetetlenné válik az oktatási-nevelési feladatok eredményes végrehajtása. Sok és durva példákat láthatunk a tanórai fegyelmezetlenségekre, ráadásul a pedagógusok eszköztára egyre kevésbé alkalmas a gondok kezelésére. A szerző megvizsgálta, hogy a tanórákon általában milyen magatartási problémák fordulnak elő, és a pedagógusok hogyan kezelik azokat. Javaslatot fogalmaz meg a tanórákon előforduló magatartási problémák újszerű, hatékony megoldására.

Az elmúlt években az iskolákban – és néha az óvodákban is – egyre gyakrabban találkozhatunk a gyermekek súlyos, kezeletlen, vagy annak tűnő magatartási problémáival. A tanórákon történő inadekvát viselkedések miatt egyre nehezebbé, esetenként lehetetlenné válik az oktatási-nevelési feladatok eredményes végrehajtása.

A téma vizsgálata több okból is időszerű. Az iskolákban a magatartási problémák száma annak ellenére növekvő tendenciát mutat, hogy a jelenséggel kapcsolatban az elmúlt évtized éles társadalmi vitái következtében az iskolák világán kívül is számosan keresik a megoldást. Egyre jobban látszik, hogy a megoldhatatlan, vagy annak látszó problémák kezelésére a pedagógusok által ismert és/vagy alkalmazott eszköztár nem „alkalmas”. Végül nagy a médiaérdeklődés, ami sok esetben felesleges hangulatkeltéshez vezet, és egyáltalán nem a probléma megoldását szolgálja.

Vizsgálatunk három éve kezdődött, és több célja is volt. Fontosnak tartottuk az előforduló magatartási problémák feltérképezését, a szituációkban részt vevő szereplők – a pedagógusok és a diákok – véleményére alapozva. Szükségesnek ítéltük a lehetséges kiváltó okok megkeresését, valamint a szituációkban részt vevő szereplők véleményére alapozva megoldási módokat rendeltünk a problémákhoz. Végül a különböző iskolatípusokban tanuló diákok válaszainak összehasonlításával megvizsgáltuk, milyen mértékben hasonlítanak egymásra az ott előforduló problémák és kezelésük.

A vizsgálatba hat iskolát – három általános iskolát és három középiskolát (egy gimnáziumot, egy szakközépiskolát és egy szakiskolát) – vontunk be. A három általános iskola falusi környezetben helyezkedik el, a középiskolák városban működnek, de a szakiskola tanulói összetétele nagyrészt a városkörnyéki falvakból bejáró diákokból áll. A vizsgálatba összesen 272 személyt vontunk be, 55 fő pedagógust és 217 diákot. A diákok megoszlása a következő volt: a 217 főből 88 lány és 129 fiú. Általános iskolás: 146 fő, ebből lány: 69 fő, fiú: 77 fő. Középiskolás: 71 fő ebből lány: 19 fő, fiú: 52 fő (szakiskolás: 25 fő (csak fiúk), szakközépiskolás: 22 fő (csak fiúk) gimnazista: 24 fő ebből lány: 19 fiú: 5

Alkalmazott módszer

A kutatás fázisai:

1. Adatgyűjtés;
2. Az eredmények feldolgozása, interpretálása, majd visszafordítása az érintett tantestületek felé;
3. Visszaellenőrzés.

Az adatgyűjtést írásbeli kikérdezés formájában végeztük el, egy 4 fokozatú skála, illetve nyílt végű kérdőív egyesítésével. A kérdőívet négy részre osztottuk. Az első részben – a pedagógusoknak és a diákoknak ugyanazt a kérdést feltéve – az iskolai problémákra és a tanórákon előforduló magatartási rendellenességekre kérdeztünk rá, majd az okokat kerestük. A harmadik részben arra kerestük a választ, hogy mit kell tennie az iskolának a megelőzés érdekében. A negyedik részben a pedagógusokat arra kértük, kategorizálják iskolájuk diákjait, hogy milyen arányban elkövetők, áldozatok, illetve csendes szemlélők. Hasonlót kértünk a diákoktól is a fenti kategóriákban, de a pedagógusoktól eltérően ők önmagukra vonatkozóan nyilatkoztak, vagyis elkövetőnek, áldozatnak, vagy kívülálló szemlélőnek érzik-e magukat.

Az eredmények visszafordítása a tantestületek felé csoportos továbbképzések formájában, és az ezekből elkészített írásbeli anyag átadása útján történt. Ezekhez kapcsolódóan ajánlásokat tettünk az érintett tantestületeknek az iskolai osztályokban előforduló magatartási problémák megoldására.

A visszaellenőrzést a képzések befejezése után egy évvel hajtottuk végre, a tevékenységek elemzése, megfigyelés és kérdőíves kikérdezés során.

Eredmények

Az eredmények feldolgozásakor a válaszokat rangsoroltuk, és mindkét célcsoport esetében az öt legmagasabb pontszámot elért választ emeltük ki.

A pedagógusok szerint a leggyakrabban előforduló magatartási problémák:

1. A diákok veszekednek, ordibálnak egymással.
2. Csúfolják, sértegetik, megalázzák egymást.
3. Zavarják a tanórán a pedagógust és társaikat.
4. Rongálják az iskola vagy társuk tulajdonát.
5. Tiszteletlenül viselkednek az iskola dolgozóival.

Ugyanerre a kérdésre a diákok válaszai:

1. Zavarják a tanórán a pedagógust és társaikat.
2. Csúfolják, sértegetik, megalázzák egymást.
3. Dohányzás.
4. Verekedés.
5. Tiszteletlenül viselkednek az iskola dolgozóival.

A két csoport válaszában több azonosság (3) is található, melyek a megoldás szempontjából fontosak, hiszen nagyon hasonló módon látják a problémát. A különbségben is fellelhető bizonyos összetartozás, hiszen a diákok által kiemelt „*Verekedés*” és a pedagógusok által preferált, „*A diákok veszekednek, ordibálnak egymással*” és a „*Rongálják az iskola vagy társuk tulajdonát*” kategóriák tartalmilag nagyon hasonlítanak egymásra.

A tanórákon előforduló magatartási problémák sok változatát fogalmazta meg mindkét célcsoport, ezeket a következő felsorolásban olyan sorrendbe raktuk, amelyben a kevésbé súlyos esetektől haladnak az egyre súlyosbodó esetek felé:

- evés, ivás, rágózás;
- odafigyelés helyett rajzolás (füzetbe, könyvbe, lapra, padra);
- beszélgetés a társakkal;
- fodrázskodás, kozmetikai tevékenységek gyakorlása;
- telefonálás, sms-ezés, facebookozás, zenehallgatás;
- olvasás a pad alatt;
- hangoskodás, bekiabálás a tanórába;
- szemtelen, durva beszéd a társakkal és a pedagógussal;
- szexuális jellegű cselekmények (egyedüli, társas);
- osztályterem önkényes elhagyása;
- fizikai bántalmazás, verekedés stb...

Ugyancsak találhatók a kérdőíveket kitöltők szerint azonosságok a kiváltó okokban is. A pedagógusok szerint az okok a következők:

1. Státusz szerzése – társak elismerésének kivívása.
2. Szocializációs hiányosságok – nevelési deficitek.
3. Agresszív számítógépes játékok, tévéműsorok.
4. Személyiség – bármikor bárkibe belekötő diákok.
5. Nincs sikerélmény a tanulásban – figyelem keresése.

Ugyanez a diákok szerint:

1. Státusz szerzése – társak elismerésének kivívása.
2. Személyiség – bármikor bárkibe belekötő diákok.
3. Szocializációs hiányok – nevelési deficitek.
4. A balhé kedvéért.
5. Nincs sikerélmény a tanulásban – figyelem keresése.

A két állománycsoport válaszaik között négy azonosság is található, ami szintén jó alapot nyújt a közös megoldás megtalálására.

A problémák lehetséges megoldása lehet a pedagógusok szerint:

1. Megtanítani a konfliktusok elkerülésének, megoldásának módjait – pedagógusok által.
2. Gyakori párbeszéd pedagógusok és diákok között.
3. Problémás tanulóknak több lehetőségük legyen a problémáik elmondására.

4. Az iskolapszichológus többet legyen az iskolában.
5. Szigorúbb szabályok (házirend), illetve azok szigorúbb megkövetelése.

A megoldási javaslatok mellett elutasítják a következő, véleményük szerint inadekvát megoldási módokat:

1. Igazgató bevonása a konfliktusok megoldásába.
2. Szabadidős programok szervezése.
3. Szünetekben több pedagógus ügyeljen a folyosókon.

A diákok megoldási javaslatai:

1. Megtanítani a konfliktusok elkerülésének, megoldásának módjait – pedagógusok által.
2. Gyakori párbeszéd pedagógusok és diákok között.
3. Az iskolapszichológus többet legyen az iskolában.
4. Több szabadidős, sport és egyéb program a pedagógusok szervezésében.
5. Szigorúbb szabályok (házirend), illetve azok szigorúbb megkövetelése.

Amit a diákok elutasítanak:

1. Iskolarendőr bevonása a konfliktusok megoldásába.
2. Büntetések gyakori alkalmazása.
3. Szünetekben több pedagógus ügyeljen a folyosókon.

Az előforduló konfliktusokhoz és a lehetséges okokhoz hasonlóan ebben a kérdéskörben is több azonos, vagy majdnem azonos választ preferáltak a két állománykategória tagjai. A négy egyezés azt mutatja, hogy a két célcsoport tagjai azonos megoldásban gondolkodnak, még a sorrendjük is majdnem azonos. Bár egy azonosság található, összességében nagyobb eltérés regisztrálható. Az egy azonosság mögött eltérő attitűd feltételezhető, mert a „*Szünetekben több pedagógus ügyeljen a folyosókon*” más-más okból kerülhet elutasításra a két állománykategóriában. Érdekes és elgondolkodtató egyezést mutat egy, a pedagógusok által elutasított és a diákok által kívánatosnak tartott megoldás. A pedagógusok elutasítják a „*Szabadidős programok szervezését*” mint megoldást, ezzel szemben a diákok viszont igényelnék a „*Több szabadidős, sport és egyéb program a pedagógusok szervezésében*” megoldási módot. Ez egyáltalán nem hízog a pedagógusokra nézve, mivel az általuk vezetett szabadidős és egyéb elfoglaltságokon keresztül vezethet az egyik út a probléma adekvát megoldása felé.

A pedagógusok szerint a diákok kb. 20 százaléka rendszeresen kiváltója a konfliktusoknak, 40–40 százaléka pedig elszemdedője, illetve csendes szemléelője azoknak. A diákok ugyancsak 20 százaléka jelzi önmagát kiobbantónak, de a tanárokétól jelentősen elmarad a másik két válaszra adott értékük. Ugyanakkor a diákok 40 százaléka válasz nélkül hagyta a kérdőív negyedik részét, ami – tekintettel az előző három rész adekvát kitöltésére – mindenképpen elgondolkodtató.

Véleményünk szerint a tanórai fegyelemsértések és rendbontások kezelésére a jelenleg általában alkalmazott pedagógiai gyakorlat inadekvátnak minősül. Az eredményes beavatkozásnak három színtere lehetséges:

1. szervezet (iskola) szintű – a fegyelmezéssel kapcsolatos elvárások, alapszabályok;
2. csoport/osztály szintű – a pedagógus hat a csoportra/osztályra;
3. egyéni szintű – az egyes tanuló viselkedése áll a fókuszban.

A vizsgálat eredményeit figyelembe véve folyamatos egyéni és kiscsoportos konzultációs lehetőséget biztosítottunk pedagógusoknak és szülőknek, valamint segítettük az érintett tantestületeket a lehetséges alternatív módszerek feldolgozásában – csoportosan szóban és írásbeli anyag formájában –, ezen belül ajánlásokat tettünk az érintett tantestületeknek az iskolai osztályokban előforduló magatartási problémák megoldására:

- (1) Bár csábító – és a pedagógustársadalom egy része vevő is lenne rá –, a problémát nem lehet a törvény szigorával megoldani, hanem azt a tanteremben, az „itt és most” elvét figyelembe véve, a pedagógusnak kell orvosolnia. Ennek érdekében partneri viszonyt kell kialakítani a szolgáltató iskola működésének megfelelően önmaga és a diákok, valamint az iskola és a diákok családja között. Ez nem „egyenrangúságot” jelent, hanem a pedagógus irányítására, dominanciájára épülő együttműködést. Fontos továbbá egy tényleges, valódi, demokratikus (elfogadó), a diákokkal együttműködést kereső attitűdváltást végrehajtani a pedagógusok jelentős részének, valamint új oktatási módszerek alkalmazásával érdekessé kell tenni a tanórát, ami eleinte érdeklődővé teheti, később leköti, motiválttá teheti a tanulókat.
- (2) Nagyon „erős” eszköze lehetne a pedagógusoknak az osztályfőnöki órák újszerű megközelítése. Bár a korábbi időkben is megvolt ennek a szerepe, ezek az órák lefokozódtak az elmaradt történelem, magyar vagy matematikaórák pótló alkalmának. Az osztályfőnöki óra azonban az a „színtér” lehetne, ahol másképpen kell együttműködni a tanulókkal. Itt hatékonyan megtörténhet a tanulók megismerése, személyiségfejlesztése, ezeken az órákon van lehetőség a diákok által hiányolt beszélgetésekre, problémakezelésekre a kortárscsoport bevonásával.
- (3) A korszerűen gondolkodó pedagógusnak a „fegyelem – fegyelmezés nélkül” elvet lenne szükséges követni. Ennek szabályai: *a tekintély, az elvárások, a nem kívánatos viselkedés megelőzése, és az órai munka hatékony megszervezése.*
- (4) A tekintély ma már nem törvényszerű, azt meg kell szerezni, ki kell vívni, mégpedig a pedagógus-diák viszonylatban, azaz a kommunikációs térben.
- (5) Nagyon fontos, hogy az elvárások megfogalmazódjanak, akár együtt az órán, azonban nem szabad az elvárásokat túlzásba vinni. Amikor szabályokat alkotunk, egyszerű, végrehajtható szabályokat fogalmazzunk meg, és mindenki számára adjunk nagyon sok pozitív visszajelzést.

- (6) Nagyon fontos megpróbálni a nemkívánatos viselkedés megelőzését. A pedagógusok a korábbi tapasztalataik alapján ismerik, mindent el tudnak mondani a rendbontókról, ezért képesek lehetnek a fegyelmezetlenségeket megelőzni.
- (7) Fontos az órai munka hatékony megszervezése is.
- (8) Elengedhetetlenül szükséges a tanórák rendjének fenntartása, a hatékony oktatás és nevelés végrehajtása szempontjából, hogy az osztály ún. „tömeggé” válása meggátolható legyen. Ehhez két dologra kell törekedni: egyrészt az indulatkitöréseket, ha lehet, meg kell előzni (a pozitív indulatokat is nagyon gyorsan le kell csillapítani), másodsorban nem szabad hagyni, hogy a tanóra struktúrája szétessen, azt mindenképpen fenn kell tartani.

A tömeggé válás meggátolásának lépései:

- az indulatok és érzelmek kezelhetetlen előtérbe kerülésének megakadályozása;
- a kirobbantók folyamatos figyelemmel kísérése;
- a pedagógus irányító, szervező funkciójának fenntartása;
- a diákok mozgás- és érzelmi szükségletei felhalmozódásának megelőzése;
- az egyéni felelősségre való hivatkozás (csoporthatás);
- lárma ellen zaj, vagy egyéb eszköz – meg kell tanítani a jelentését;
- a struktúra szétesésének megelőzése – legyen mindenkinek saját élettere, fontos az időbeosztás megtervezése, tanulókkal való közlése; mindenki tudja, mikor, hol és mit kell csinálnia; nem szabad üresjáratokat hagyni; a keretek, a tagolás az eltömegesedés ellen hatnak.

A vizsgálat harmadik fázisában – a pedagógusok felkészítése és a folyamatos segítségnyújtás megszervezése után egy évvel – elvégeztük a visszaellenőrzést. Ennek módszerei a tevékenységek elemzése, megfigyelés és kérdőíves kikérdezés.

A tevékenységek elemzése során az érintett iskolák vezetésével együttműködésben ellenőriztük a továbbképzések és az ajánlások megfogalmazása után a szervezetekben végbement változásokra utaló dokumentációkat és egyéb jeleket. Több hospitálást is elvégeztünk részben osztályfőnöki, részben egyéb tanórákon, majd a tantestületek egy részével (összesen 31 fővel) önkéntes kérdőíves vizsgálatot végeztünk a változások felmérésére, ellenőrzésére.

Az érintett iskolákban a megajánlott (önkéntes részvételen alapuló) továbbképzésekre kevésbé volt igény. Részben alacsony volt a pedagógusok érdeklődése, részben az iskolák vezetése nem állt a programok mellé. Ahol sikerült a programot megszervezni – ami csupán két intézményre volt jellemző, szintén korlátozott részvétel mellett – a képzések, a résztvevők visszajelzései alapján, jól sikerültek. Az érdektelenségnek két okát feltételezzük: egyrészt a vizsgált tanévben a különböző TÁMOP pályázatok irreálisan nagy részvételi terhet róttak a tantestületekre, másrészt alapvetően magas volt az érdektelenség, mivel a célcsoportban nem történt meg a szükséges és sokat emlegetett attitűdváltás.

Az elvégzett hospitálások, valamint a kérdőíves kikérdezés eredményei alapján egyetlen osztályfőnök sem változtatott a korábbi gyakorlatán, azaz az osztályfőnöki órákon a korábbi tevékenységeket folytatták. Ugyancsak szórványosan (3 fő, általános iskolákban) találtunk olyan pedagógust, aki alkalmazott alternatív módszereket az oktatási folyamatban.

Az iskolai nevelés sikeressége több tényezőtől függ. Nehéz felmérni, hogy a nevelés elérte-e a célját, homályos, hogy miben ragadható meg a nevelés sikeressége, a munka hiányosságait és hibáit nem lehet egyértelműen megállapítani, mert csak később, közvetve értékelhető az eredmény, továbbá gyakori, hogy a kudarcot a pedagógusok áthárítják a gyerekre és a családra.

Gyakran hallani olyan véleményeket, hogy a társadalmi változások következtében a pedagógusok magukra maradtak problémáikkal, hiányoznak a megnyugtató megoldáshoz az új és hatékony módszerek. Ez ebben a formában nem igaz. A vonatkozó szakirodalom bőven tartalmaz megfelelő módszert, csak ezeket ismerni és bátran alkalmazni kell. Valóban megváltozott az iskola és benne valamennyi szereplő. A megváltozott diák új pedagógust, új hozzáállást igényel. Változtatni kell tehát a pedagógusoknak; a partneri viszony kiépítésén túl végre kell hajtani a régóta emlegetett attitűdváltást, valamint új oktatási módszereket kell felkutatni és alkalmazni. Bármilyen nehéznek tűnik is ez az út, nem szabad feladni; az esetleg elkövetett hibákból, zsákutcákban szerzett tapasztalatokból pedig tanulni kell.

IRODALOM

- Balogh László (2006): *Pedagógiai pszichológia az iskolai gyakorlatban*. Urbis Könyvkiadó, Budapest
- József István (2010): Fegyelem, fegyelmezés nélkül. In: *Az óvodapedagógiától az andragógiáig*. Képzés és Gyakorlat konferenciák III. Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar, Kaposvár, 58–63. old.
- József István (2010): Behaviour Problems and Their Treatment at School. In: *50 éves a felsőfokú tanítóképzés – A jubileumi konferencia előadásai*. Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar, Kaposvár, 118–127 p.
- Kereszty Orsolya (szerk.) (2008): *Interdiszciplinaritás a pedagógiában*. Kaposvári Egyetem, Kaposvár
- Mészáros Aranka (szerk.) (2004): *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Vajda Zsuzsanna – Kósa Éva (2005): *Neveléslélektan*. Osiris kiadó, Budapest